

TRAGOM JEDNOG MICHELANGELOVOG DJELA U DUBROVNIKU

FRANO KESTERČANEK

Prvi susret dubrovačkog nadbiskupa i humaniste Lodovika Beccadellia¹⁾ s Michelangelom Buonarroti siže u tridesete godine XVI. st. kada je Beccadelli pohađao pijetističke sastanke, što ih je priređivala Vittoria Colonna, udova vojvode od Peskare. Redovito su se sastajali kardinali Contarini i Polo, slikar Sebastijan del Piombo, sitnoslikar i bakrorezac Julije Klović i najmarkantnija ličnost ovoga kruga Michelangelo. To je bilo g. 1536. U njihovom zajedničkom življenju izbijao je tada kao osnovni akord zaranjanje u novu epohu baroknog pijetizma. U tim raspravama Vittoria je stajala između Renesanse i Protureformacije, Michelangelo je, premda religiozan, kritizirao kao slobodni mislilac tadašnje prilike, a Beccadelli postao sumnjiv Inkviziciji zbog svojih izjava o luteranstvu i crkvi.

No i poslije toga susretali su se godinama Michelangelo i Vittoria i održavali duhovnu vezu, a s Beccadellijem je Michelangelo došao nanovo u življi dodir krajem g. 1554. kada je ovaj postao prefekt za izgradnju kupole na bazilici sv. Petra, koja se gradila po nacrtima i pod nadzorom majstorovim.

Iz tih čestih susreta između Michelangela i Vittorie kao i velikog umjetnika s Beccadellijem, rodilo se prijateljstvo, koje je trajalo do smrti. O ovom prijateljstvu svjedoče mnogobrojna pisma i poslanice-soneti, koje je izmjenjivao Michelangelo s Vittorijom i s Beccadellijem, kao i više crteža i slika, koje je umjetnik poklonio Vittorii. Između ovih je i jedno djelo slikano uljem »Skidanje s križa«, za koje bi se moglo zaključiti, na temelju dvaju atesta, da je poslije Vittoriine smrti došlo u Dubrovnik.

¹⁾ Ljudevit Beccadelli (1501—1565), nadbiskup dubrovački rodом iz Bolonje, zazoran i sumnjiv Inkviziciji kao heretik, maknut je iz vaticanske sredine i poslan u Dubrovnik, gdje je živio pet godina (od kraja studenog 1555 do ljeta 1560). Plodan kao književnik mnogo je pisao. Među ostalim raspravu »Historijske bilješke o gradu Dubrovniku i Splitu«, koja se nalazi u rukopisu u Bolonji, g. 1559. za vrijeme svoga bo-

U nizu poslanica izmijenjenih između Michelangela i Beccadellija,²⁾ značajno je za Dubrovnik da je majstor u jednoj od njih pisao u jeseni g. 1556. Beccadelliju, da je namjeravao doći u Dubrovnik, no da ga je smrt njegovog pomoćnika u radu Francesca Amadore del Casteldurante zvanog Urbino, u tom spriječila.

O ovoj Michelangelovoj poslanici pisali su Vladimir Nazor, Artur Schneider i Josip Torbarina.

Nazor, koji je stvar istraživao u Vatikanskoj biblioteci u Rimu, bio je mišljenja, da te riječi »svakako nešto otkrivaju i da se po njima može štošta naslutiti.«³⁾

Schneider, ocjenjujući ovu poslanicu, kaže »da je teško izriječkom utvrditi, da li je te riječi Michelangelo tek nabacio i mislio u prenesenom smislu ili je doista imao namjeru, da dođe u Dubrovnik.«⁴⁾

Torbarina, koji je proučavao Beccadellieve rukopise u Palatinskoj biblioteci u Parmi tvrdi, da se iz Michelangelove poslanice vidi, »da je on namjeravao posjetiti Dubrovnik.«⁵⁾

Namjeravani Michelangelov put u Dubrovnik bio je bez sumnje u vezi s tadanjim političkim, društvenim kao i majstorovim obiteljskim prilikama.

U ljetu g. 1556., kada se neprijateljska španjolska vojska sve više približava Rimu i opkoljavala ga, ostavio je Michelangelo grad i otišao u brda oko Spoleta, gdje je ostao do rujna iste godine kada su se političke prilike toliko popravile, da se opet mogao vratiti.

Postojali su još i drugi važni razlozi, koji su u to vrijeme Michelangela uznemirivali. Bio je ozlojeđen načinom i postupkom rimskih papa-naručivalaca i umjetnika prema njemu. Osjećao je stoga potrebu da potraži mir, koga se nadao naći samo daleko od Rima, u Dubrovniku, ali je od puta odustao — kako je pisao Beccadelliju zbog Urbinove smrti. Zato je Michelangelo umjesto u daleki Dubrovnik, otputovao u obližnje, osamljene gorske i šumske predjele

ravka na Šipanu priredio je za štampu Petrarkine pjesme. Beccadelli, čovjek visoko naobražen, u prijateljstvu i poznanstvu s najčuvenijim ljudima Italije, bio je prijatelj i Tiziana, koji mu je učinio portret, a koji ga je prema tvrdnji dubrovačkog povjesnika Serafina Crijevića posjetio u Dubrovniku. U Dubrovniku je prijateljevao s poznatim dubrovačkim pomorcem Tomom Skočibuhom i znamenitim humanistom i državnikom Ivanom M. Gundulićem. Ovdje je obnovio porušenu nadbiskupsku palaču i ljetnikovac na otoku Šipanu. Rado je i iskorišćavao svoje veze u korist republike, pa se zato Senat često na nj obraćao.

²⁾ C. Frey »Dichtungen des Michelangelo Buonarroti« Berlin 1897.; A. Vitale »Tre Lettere Inedite di Lodovico Beccadelli« Conegliano 1901.

³⁾ Nazor Vladimir, »Michelangelo Buonarroti, Lodovico Beccadelli i Dubrovnik«. Hrvatsko Kolo. Zagreb 1939. str. 113—123; C. Fisković, Dubrovačka skulptura, časopis »Dubrovnik« 194.

⁴⁾ Schneider Artur, Lodovico Beccadelli nadbiskup dubrovački i prijatelj Michelangelov. Zagreb 1918. str. 11, 14.

⁵⁾ Torbarina Josip, Fragmenti iz neizdatih pisama Lodovika Beccadellija. Revija Dubrovnik. Dubrovnik 1929. str. 322.

spoletske, gdje je došao s mnogo poteškoća i s mnogo troškova, kako je pisao Vasariu.⁶⁾

Michelangelov odlazak iz Rima i boravak u brdima pada u vrijeme kada mu je pisao Beccadelli, da ga je željan vidjeti i kad je Michelangelo namjeravao doći u Dubrovnik. Stoga smatramo, da je ispravno tvrdio Torbarina, da se imadu od riječi do riječi razumjeti Michelangelove riječi »Et piango et parlo del mio morto Urbino, che vivo hor, forse saria costà meco com'hebbi gia in pensier«, t. j. da je Michelangelo zaista u ljetu g. 1556. kanio posjetiti Beccadellia u Dubrovniku. Bez Urbina nije htio, ni mogao, 81-godišnji starac da se odvaži na taj teški put iz Rima u Dubrovnik. Iz svih tih razloga nije Beccadelli dočekao u Dubrovniku Michelangela.

Iako je Beccadelli došao kao nadbiskup u Dubrovnik pod kraj g. 1555. u pratnji svojih nećaka Pomponija i Đulija Beccadellija, svog sekretara i biografa Antonija Gigante, svog dvorskog slikara i muzičara Pellegrina Broccardo,⁷⁾ te Don Bernardina iz Kamerina, ipak je teško osjećao daljinu, koja ga je dijelila od njegovih prijatelja i znanaca u Italiji. Zato je naredio svom dvorskom slikaru Broccardu, za koga kaže, da je bio »un mio buon prete pittore, d'antichi, et de moderni«, da mu naslika svojim vještim kistom u njegovu ljetnikovcu na otoku Šipanu »divno društvo« njegovih prijatelja, znanaca i štovatelja. I Broccardo mu je naslikao veliku fresko kompoziciju, na kojoj su se nalazili kardinali Contarini, Bembo i Reginald Pole, kojima je Beccadelli bio nekada tajnikom, talijanski i latinski pjesnik Jakob Sannazaro (1453.—1530.), mletački državnik Bernardo Navagero (1507.—1565.), humaniste Girolamo Francastare (1483.—1553.), i Jakob Sadoletto (1477.—1574.), a među njima i »naš Michelangelo« — kako piše Beccadelli — »rekao bih živ i kao da želi sad progovoriti«. U ovom pismu upućenom prijatelju, književniku Karlu Gualteruzzi (1500.—1577.) piše još Beccadelli, da je namjeravao dati naslikati ovu Akademiju na zidovima svog dvorca u Predalbinu kraj Bolonje, »ali se Bogu svidjelo, da to ostvari u slovinskoj zemlji.«⁸⁾

⁶⁾ Grimm Herman, *Leben Michelangelos*. Vollständige Ausgabe. Phaidon Verlag. Wien - Leipzig s. a. Herausgegeben von Ludwig Goldscheider, str. 699, 700, 702.

⁷⁾ Pellegrino Broccardo rodio iz Intemelle, član je poznate obitelji, koja je dala Italiji više umjetnika. U Dubrovniku je poznat po slici sv. Matije evanđeliste (danas u dubrovačkoj katedrali), koju je naslikao po narudžbi Pavla Sorkočevića, vlasnika ljetnikovca na Lapadu (sada Historijskog instituta J. A.). U istoj zgradi nalazi se naslikani strop, možda također djelo P. Broccarda. Vidi o tom: Kesterčanek F, Strop u Đorđićevoj palači u Dubrovniku, na Lapadu. *Novo doba Split* 24./3. 1940. Za date podatke o slikarskoj obitelji Broccarda, kao i o Pellegrinovoj fresko-kompoziciji na otoku Šipanu, koji su mi služili prigodom pisanja ove studije, iskreno zahvaljujem C. Fiskoviću.

⁸⁾ Torbarina, *ibidem* str. 322, 323, 334.

No nisu samo Broccardove freske⁹⁾ povezale Michelangelovo ime sa Šipanom, jednim od najljepših otoka dubrovačkog arhipelaga, za koje kaže Beccadelli, da su to »otoci ljepši nego perivoji« već se na tom otoku sačuvala stara predaja o Michelangelovim djelima, koja su se nekada nalazila u Dubrovniku. Jednu takvu staru šipansku tradiciju naslikao je dubrovački slikar Marko Murat, rodom iz otoka Šipana, prikazavši kako Beccadelli predaje svom prijatelju dubrovačkom pomorcu Tomi Skočibuhi, pred njegovim zamkom u Suđurcu na Šipanu, Michelangelov kip sv. Vlaha.¹⁰⁾

Iako dubrovački historičari s pravom upozoravaju, da sa dubrovačkim tradicijama treba biti obazriv, jer da su Dubrovčani — osobito u doba svoje dekadence — često nastojali »svakojakim« tradicijama da otkupe svoju malenkost,¹¹⁾ ipak ova Muratova slikarska vizija nije posve bez temelja. Teško je vjerovati, da će ikada akti dubrovačkih i talijanskih arhiva potvrditi ovu tradiciju o kipu sv. Vlaha, ali je ipak vjerojatna predaja, da se u zamku Skočibuha-Façende u Suđurcu ili u njihovoj palači u Dubrovniku do nedavno nalazio, ako i ne Michelangelov kip sv. Vlaha, a ono Michelangelovo »Skidanje s križa«. Ovu tradiciju u obitelji Façenda zabilježio je prije od stotinu godina dubrovački kulturni historičar Balduin Bizzarro i ona se u originalu sačuvala do danas među spisima u obiteljskom arhivu dubrovačko-pelješke obitelji Bizzarro.¹²⁾

Da se shvati, kako se u Dubrovniku, u obitelji Skočibuha-Façenda, mogla zateći ta slika, potrebno je istaći, da je ta obitelj bila u XVI. stoljeću jedna od najbogatijih građanskih dubrovačkih obitelji. Članovi obitelji: Tomo Skočibuha i brat mu Frano, pa Tomini sinovi Vice i Marin, nisu se isticali samo bogatstvom, već i smislom i ljubavlju za umjetnost i nauku. Mnogobrojna slikarska djela, koja su se nekad nalazila, ili se još i danas nalaze u Dubrovniku, povezana su s njihovim imenima. Oni su naručivali slike za svoje kućne

⁹⁾ Broccardova velika fresko-kompozicija i ako oštećena nalazi se još i danas na zidu »saloče« nadbiskupskog ljetnikovca na Šipanu. Nažalost ljetnikovac s kapelicom je u ruševnom stanju, saloča je godinama služila kao sjenik, pa je freska mnogo stradala od vlage i drugih nepogoda. Nastojanje Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju, da konzervatorskim zahvatom spriječi daljnje rušenje tog klasičnog šipanskog renesanskog dvorca iz XV. stoljeća i spomenute fresko-kompozicije, nažalost, još nije moglo biti ostvareno.

¹⁰⁾ Kosta Strajnić: Marko Murat slikar dubrovačkih lirskih pejzaža. O 75. godišnjici značajnog jugoslavenskog umjetnika. Jugoslavenski list. Sarajevo 25./12. 1939.

Spomenuta Muratova kompozicija, izrađena između dva svjetska rata, bila je izložena g. 1940. u Beogradu na kolektivnoj izložbi umjetničkoj u prostorijama »Cvijete Zuzorić«, gdje ju je zatekao i Drugi svjetski rat.

¹¹⁾ Vojnović Lujo, Tizian i Dubrovnik. Novosti, Zagreb 1936. br. 311. Medini Milorad, Starine dubrovačke. Dubrovnik 1935. str. 24—25.

¹²⁾ Rukopis se čuva u Historijskom institutu J. A. u Dubrovniku među arhivskim spisima Ivana i Balduina Bizzarra, registriran pod oznakom D, a, 64.

kapelice i obiteljske oltare, a kao kuratori crkava na Šipanu, tražili su majstore i naručivali slike za ove crkve. Oni su dali izraditi portrete svoje i svojih obitelji Đorđu Vasariju, dubrovačkim slikarima Krstu N. Antunoviću, Benji Riccardiju i dr., te su ukrašavali svoje palače — naročito one u Dubrovniku — umjetničkim slikama, o čemu piše njihov savremenik Serafin Razzi.¹³⁾ Iz jedne oporuke pisane g. 1630. doznajemo, da je u XVI. st. darovao Hajredin Barbarosa, gospodar Alžira, svom prijatelju Frani Skočibuhi sliku »Bijeg u Egipat«, flamanske škole (danas u Pakleni na Šipanu), kojoj autor još nije poznat.¹⁴⁾

Poslije smrti Marina Skočibuhe, doktora kanonskog i rimskog prava, ostala je u Napulju, gdje je dulje vremena živio i radio, knjižnica, u kojoj je bilo vrijednih knjiga, dok je u Dubrovnik donio razne umjetničke predmete.¹⁵⁾

Poznato je, da su se i u kasnijim stoljećima nalazile u rukama obitelji Fačenda brojna umjetnička djela. Tako je prigodom smrti Dinka, sina Ivana Fačende, zeta Vice Skočibuhe, zabilježeno u inventaru, da je ostavio i za sebe, osim portreta svog pokojnog rođaka Marina Skočibuhe, još i drugih 27 slika. A 1637., kada je umrla njegova žena Paula, zapisano je, da je namrla nasljednicima desetak slika i 15 portreta rimskih careva, dakle cijelu malu galeriju!¹⁶⁾

Skočibuhe su u XVI. st. sagradili dvije monumentalne palače u Dubrovniku, u Pustijerni i Između tri crkve, i dva slikovita zamka s lijepim vrtovima i kulama u Suđurcu, koji se ubrajaju još i danas među najreprezentativnije profane građevine renesansnog Dubrovnika.

Članovi te obitelji bili su istaknuti pomorci, admirali u španjolskoj mornarici, crkveni prelati i književnici. Jednoga je Inkvizicija spalila na lomači u Rimu g. 1616.

Skočibuhe su stoga ušli — prema riječima J. Tadića — ne samo u historiju dubrovačkog pomorstva i trgovine, nego i dubrovačke kulture, jer su kao odlični predstavnici nove građanske klase, predstavljali pravi tip renesansnih građana. Svojim sposobnostima, radom, bogatstvom i kulturom, uzdigli su se nad svoje savremenike i na sebe svratili pažnju domaćih i stranih.¹⁷⁾

Iako se u dubrovačkom državnom arhivu nalazi na stotine akata, koji govore o životu i radu brojnih članova obitelji Skočibuha

¹³⁾ Tadić Jorjo, Miho Pracatović-Pracat. Dubrovnik 1933. str. 31. isti, Dubrovački portreti. Beograd 1948. str. 205 223/24. Serafin Razzi štampao je djelo »La storia di Raugia« (1595) u kojemu navodi da je Vice Skočibuha imao u Dubrovniku »veoma udobnu kuću, ukrašenu religioznim slikama«.

¹⁴⁾ Cvjetković Božo, Estetska oceanografija. Dubrovnik 1920. str. 73. Vinaver Vuk, Dubrovačka nova ekonomska politika početkom XVII. v. Anali Hist. instituta, Dubrovnik 1955/6. str. 451.

¹⁵⁾ Tadić, Dubrovački portreti str. 205, 210, 213, 229, 224.

¹⁶⁾ Vinaver, ibidem str. 451.

¹⁷⁾ Tadić, o. c. str. 203, 205, 219—223, 228, 233 i t. d.

(po ograncima zvanih Stjepovići, Krivonosevići ili Sagroevići), ipak se dosad još nije ustanovilo, kada je i kako dospjela »Depozicija« u ruke obitelji Fačenda, koja je po tankoj krvi — kako je spomenuto — bila u najbližem srodstvu s obitelji Skočibuha. Franica, kći Vice Skočibuhe, udala se za Dubrovčanina Ivana Fačendu, pa kad su g. 1644. konačno pomrli svi članovi obitelji Skočibuhe (Stjepovića), prešli su njihovi dvorci i posjedi u ruke obitelji Fačenda (a poslije priženjenih Zuzorića i Bizzarra). Tako se još i danas nalazi djelomice u rukama Bizzarra, nasljednika Zuzorićevih, palača u Pustijerni, koju je g. 1550., dao sagraditi Tomo Skočibuha. Jedan od zamaka Skočibuha u Sudurcu bio je još do g. 1863. u rukama Nike Fačende udate Gučetić, preudate Lichtenberg, a iza njene smrti prešao je u vlasništvo njenog muža Fridrika baruna Lichtenberga (do g. 1877.), a zatim Ogrizića, pa Curića. Drugi zamak Skočibuhin danas pripada obitelji Muratti.¹⁸⁾

Pretpostavljamo više mogućnosti, kako je moglo doći čuveno djelo »Depozicija« u ruke obitelji Skočibuha-Façende. U Napulju je više godina živio, učio i vodio očeve poslove, Marin Skočibuha doktor prava, i to baš u vrijeme, kada su se pod kraj prve polovice XVI. stoljeća tu i u ostaloj Italiji rasprodavala dobra kneževske obitelji Colonna. Među ovima je mogla biti i Michelangelova »Depozicija«, koju je majstor poklonio Vittorii Colonna. Možda ju je tada kupio Marin Skočibuha a možda, su je nabavili Tomo ili Vice Skočibuha u Italiji, kamo su se često poslovno navraćali i gdje su kupovali razne dragocjene predmete. Tako je Vice naručio g. 1575. za sebe veliku oltarsku palu sa svojim portretom od Đorda Vasari Michelangelovog učenika. Ova se slika još i danas nalazi u dominikanskoj crkvi u Dubrovniku.¹⁹⁾

Sve su to ipak samo hipoteze, a istinu o tom, da li je Michelangelova slika prešla iz ruku obitelji Colonna u posjed Fačenda, nije još do danas uspjelo autentično dokazati. Točno se zna, da je »Depozicija« već davno dospjela u posjed obitelji Fačenda, o čemu svjedoči — kako već spomenusmo — prastara tradicija u toj obitelji, koju je četrdesetih godina prošlog stoljeća zabilježio Balduin Bizzarro. Dva autentična svjedočanstva jedno od Dubrovčanina Balduina Bizzarra, a drugo od Hermana Grimma, njemačkog kulturnog historika i povjesničara umjetnosti svjedoči, da bi to mogla biti baš ista slika, koja je nekad oduševljavala Vittoriu Colonna, kada ju je primila iz ruku Michelangelovih.

¹⁸⁾ Kesterčanek Frano, Nekoliko podataka o renesansnoj palači Skočibuha - Bizzarro u Dubrovniku. Anali H. I. Dbk. 1955/6. str. 243. Milić Vinko, Jedan dan na Lopudu i Šipanu. Vijenac. Zagreb 1896.

¹⁹⁾ Tadić, ibidem str. 224, 232, te navedeno u bilješci pod br. 17. Novak Grga, Colonna rimska plemićka porodica. Hrv. Enciklopedija. Zagreb 1942. II. knj. str. 25.

Razzi, o. c. str. 330.

Vice Skočibuha vodio je do g. 1588. u Napulju trg. poduzeće sa Dubrovčanima Franom Marinovićem i Ivom M. Sagroevićem.

Iako život i rad Balduina Bizzarra nije do danas još potpuno istražen,²⁰⁾ ipak iznašamo ovdje u kratko lik tog darovitog, rano umrlog (r. 1823 + 1848) dubrovačkog književnika i žurnaliste.

Balduin je bio sin dubrovačkog književnika Ivana Bizzarra (1782—1833), koji je, odgojen u Italiji, pisao talijanskim jezikom u stihu i prozi. Majka mu se zvala Nikoleta, kćerka Đanluke Zuzorića, a bila je po ženskoj lozi u bliskom srodstvu s obitelji Fačenda.²¹⁾ Svršivši srednje i filozofske nauke u Italiji, vratio se u očinski dom u Dubrovniku, u nekad Skočibuhinu palaču u Pustijerni i tu počeo već zarana — poput svog oca — raditi na književnom i naučnom polju. Pritom mu je mnogo koristila bogata biblioteka njegova oca, poznatog bibliofila, u kojoj je sabrao mnogo latinskih, grčkih i talijanskih klasika kao i druga vrijedna djela.²²⁾ Od Balduinovih radova, kojih je dosta napisao za svog kratkog života, navađamo samo neke. Prijevod na talijanski jezik »Jadranskih pisama« engleskog konzula u Dubrovniku A. Patona. Štampane su g. 1847. u »Allgemeine Zeitung« u Augsburgu, a čuvaju se u franjevačkoj knjižici u Dubrovniku.²³⁾ G. 1845. pisao je na svom

²⁰⁾ O Balduinu Bizzarro u nas su pisali:

Stojanović Ivan (— K. Engel) u »Povijesti dubrovačke republike« Dubrovnik 1923. str. 364, 460, gdje kaže, da je bio »ljubitelj nauka fizičnih« i da se mnogo družio s pjesnikom Petrom Preradovićem, kada je ovaj kao mlad časnik službovao u Dubrovniku. Dukat Vlodoje u djelu »Znameniti i zaslužni Hrvati«. Zagreb 1925. str. 29, koji navodi, da je Balduin Bizzarro bio svećenik (!), te da je skupljao starine i rukopise važne za povijest rodnoga grada.

Kaznačić August u knjizi »Alcune pagine su Ragusa« Dubrovnik 1881. str. 13, gdje spominje obiteljsku grobnicu Bizzarra pokraj njihovog ljetnikovca u Šumetu, u Rijeci dubrovačkoj, gdje leži pokopan Balduin.

Akti dubrov. drž. arhiva spominju već u XVI. st. obitelj Bizzarro na Pelješcu (Vidi D. C. 164, 216 - T. N. ex anno 1528-33. fo. 31 i t. d.). Iz te obitelji poteklo je više dubrovačkih kulturnih radnika među njima Pero Bizzarro, koji je uz Apiana, Orbinija, prvi zabilježio historijske uspomene o otoku Mljetu (Stojanović, o. c. str. 431), zatim književnik Ivan Bizzarro i njegov sin Balduin. Nekoliko uspomena na Ivana, čuva se u zbirci C. Fiskovića u Orebićima. Tu su sačuvana i njegova pisma svojim rođacima Fiskovićima.

²¹⁾ Marotti Giovanni, Franco Sacchetti e Giovanni de Bizzarro. *Ča-sopsis Sanctus Blasius*. Dubrovnik 1939/40. str. 46-47, 53-54, 61-62 i 70.

²²⁾ Biblioteka Ivana Bizzarra nalazi se danas u Histor. Institutu u Dubrovniku. Ovdje se nalazi i djelo L. Lanzija »Storia Pittorica della Italia« štampana u Bassanu g. 1809. u VI. svezaka, kojom se nekada služio Balduin B., a koja je časovito pokolebala njegovo uvjerenje, da je dubrovačka »Depozicija« originalno djelo Michelangelovo. Lanzijeva tvrdnja pisana pred 150 godina — kako danas znademo — saglasna je s onom današnjih povjesnika umjetnosti. Tako B. Berenson (*Pitture italiane del Rinascimento*. Milano 1936), navodi, da danas postoje u svijetu same dvije Michelangelove slike, »Depozicija« u Londonu i »Sacra familia« u Firenzi.

²³⁾ Fancev Franjo, Balduin Bizzarro. Hrvatska Enciklopedija. Zagreb 1941. Knj. II. str. 649.

Za A. Patona, člana diplomatskog kora akreditovanog na Cetinju, sa sjedištem u Dubrovniku, kaže J. Bersa (Dubrovačke slike i prilike.

imanju u Brsečinama, u dubrovačkom primorju, studiju »Dell'Autonomia di Ragusa, disertazione storico-critica«, u kojoj iznosi, kako su Dubrovčani samo zbog tiranije kneza Damjana Jude zatražili u Mlecima jednog plemića za svoga kneza. Trudio se da dokaže, kako time Dubrovnik nije izgubio ništa od svoje slobode. Rukopis ima 14 listova velikog folio formata, a nalazi se u Historijskom institutu u Dubrovniku.²⁴⁾

U kolovozu g. 1848. Balduin stvara odluku, da izdaje na talijanskom jeziku list »L'Incerto« (Neizvjesnost) sa željom, da u njemu vodi jednu apolitičku mirotvornu diskusiju, koja bi bila protuteža previranju i uzbuđenosti zbog teških političkih prilika, koje su tada vladale u austrijskoj carevini, pa tako i u Dubrovniku. Kao kontrast Bizzarrovoj Neizvjesnosti stao je uređivati August Kaznačić list, koji će pisati o onom, što bi imalo i trebalo da bude (»L'avvenire«), a Bizzarro »L'Incerto« ostade neostvarena zamisao.²⁵⁾

Iz zadnjih godina Bizzarova života potječe i njegov atestat o prastaroj tradiciji u obitelji Fačenda, prema kojoj se od davnina nalazila se u toj obitelji očaravajuća slika »Skidanje križa«, koja se uvijek visoko štovala, cijenila i budno čuvala, jer se smatrala Michelangelovim djelom.

Balduin je gledao i proučavao »Depoziciju«, što se vidi iz njegove zabilješke, u domu svoje rođakinje Nike Fačenda udate Gučetić. Obogaćen znanjem i iskustvom, koje je stekao za vrijeme svog boravka u Italiji, gdje je živio i učio deset godina, služio se i literaturcm iz naslijeđene očeve knjižnice.

Kod grofice Gozze, rođene Fačenda u Dubrovniku, — piše, postoji slika »Skidanje s križa« (Depozicia), za koju se kaže s pravom, da, po njenoj ljepoti i po tradiciji, potječe od ruke samog Michelangela. Slika je visoka 73, dugačka 48 cm. Bogorodica, naslikana u sredini slike, drži mrtvo tijelo svojega sina uz dva anđela, koji ga također drže ispod pazuha, ili skupljaju njegovu krv. Likovi su žilavi, mišičavi i skraćeni, a izrazi lica snažni. Sve to, kao i atomska ljepota i michendelovsko uzdizanje iznad prirode, ispunjava nas uvjerenjem, da je to djelo Michelangelovo. Poznato je — piše dalje »da je prema povjesničaru umjetnosti Lanziju, Michelangelo malo slikao, osim u dvjema kapelama tako, da se nijedna njegova slika ne vidi izložena, a ono što se u raznim zbirkama označuje kao Michelangelovo, da je skoro sve tuđe.« No zaista — zaključuje konačno Bizzarro — ukoliko se nešto stvarno može pripisati Michelangelu, onda je to u svakom slučaju ova slika. No -- pozivom na Lanzijevo djelo — ukoliko to nije Michelangelo-

Zagreb 1941. str. 128, 129), da je govorio francuski, talijanski i hrvatski, te tako zavolio dubrovačke pjesnike, da je spjevao odu Gunduliću.

²⁴⁾ Marinović Ante, Lopudska Universitas. Anali H. I. Dbk 1954. str. 197.

²⁵⁾ Kaznačić A. o. c. str. 65—68.

vo, iako ga takvim smatra prastara tradicija u obitelji Fačenda, možemo sigurno ustvrditi, da je djelo naslikao prema Michelangelovu crtežu jedan od majstorovih najboljih učenika Daniele da Voltera.²⁶⁾

Bizzarru je, čini se, bila bliska i dokučiva Michelangelova umjetnost, pa je zato zanimljiva njegova umjetnička kritika koju je vanrednim darom zapažanja i razumijevanja analizirao. Znao je da zauzme svoj lični kritički stav, u mnogom suglasan s atestom, koji je dvadesetak godina kasnije objavio Herman Grimm u svom djelu »Život Michelangela«. Grimm je ovu sliku proučavao u Berlinu i zaključio, da je to upravo ona, koju je Michelangelo naslikao za svoju štovateljicu i prijateljicu Vittoriu Colonna.

Od g. 1541., kada je Vittoria Colonna napustila Rim i preselila se u Viterbo, datira većina pisama i pjesama, koje su ona i Michelangelo međusobno izmijenili. U njima se uvijek spominju primljeni darovi, na kojima se međusobno zahvaljuju ili dar uzvraćaju darom. Guasti²⁷⁾ spominje više takvih soneta, među njima i jedan Michelangelov, koji svršava ovim riječima:

O kakva dobit! iz ruku mojih primaš
Toliko loše naslikano djelo, a zato daješ
Predivan lik tvoje duševnosti.

Ove riječi aludiraju na djelo, koje je majstor izradio za Vittoriu. Na nj se odnose i tri pisma, koja su oni o tome izmijenili. Majstor joj šalje crtež za jedno »Raspeće«, da ga odobri i vrati, jer želi da ga za nju naslika. Vittoriji se toliko sviđa ovaj crtež, da ga nikako ne želi povratiti majstoru, pa mu piše:

»Jedinstveni majstore Michelangelo i moj osobiti prijatelju! Primila sam Vaše pismo i vidjela »Raspeće«, djelo, koje mi uistinu pored svih ostalih, koje poznajem, izazivlje u mom pamćenju pravo »Raspeće«. Ništa življe, savršenije nije moguće zamisliti, od tog Kristovog lika, izrađenog neshvatljivom nježnošću i čudesnom umjetnošću. Ali sada: ako je to djelo drugih ruku, a ne Vaše, tada ne ću, da ga tko drukčije izradi. Javite mi, da li ga je uistinu tko drugi crtao, a ne Vi, oprostite mi; ali ako je Vaše, tada mi ga morate na svaki način prepustiti. Ako pak nije Vaše, a Vi ste namjeravali da ga dadete izraditi kojem Vašem pomoćniku, tada moramo o tom još govoriti, jer znam, kako će biti teško prema ovakovom crtežu po drugi put takva šta izraditi. Voljela bih da mi onaj, koji ga je crtao,

²⁶⁾ Danas već znademo pouzdano, da je baš takvu kompoziciju, kakvu je opisao Bizzarro Michelangelo poklonio svojoj prijateljici Vittorii Colonna.

Daniele da Voltera - Ricciarelli (1509—1566) talijanski slikar i kipar, koji je stajao pod utjecajem Michelangelovim, tvorac je brojnih djela, koja se danas nalaze u Parizu, Münchenu, Rimu i t. d.

²⁷⁾ Guasti C., *Le Rime di Michelangelo Buonarroti*. Firenze 1863.

načini nešto drugo i novo. Ako je crtež od Vaše ruke, oprostite mi, što Vam ga više ne ću vratiti. Ja sam ga gledala po svijetlu, s povećalom i u zrcalu: meni se nikada nije činila jedna stvar savršenijom. Vaša odana Markiza od Peskare.«²⁸⁾

U svojoj knjizi »Život Michelangela« — piše H. Grimm, — da je jedna Michelangelova »Depozicija« došla iz Dubrovnika u Berlin i da je imao priliku da tu sliku vidi i proučava. Grimm nam u svom djelu ne spominje, komu su tadašnji vlasnici ovog djela, Nike Fačenda-Gučetić, preudata Lichtenberg, ili vjerojatnije njen muž Fridrik Lichtenberg, poslali »Depoziciju« u Berlin. Lichtenberg, Nijemac podrijetlom iz Mainza, austrijsko-njemački konzul sa sjedištem u Dubrovniku, podržavao je naučne veze sa svojim sunarodnjakom, čuvenim antropologom Alfredom Virchovom (1821. + 1902.) u Berlinu, pa je, možda, posredstvom ovoga, »Depozicija« došla do Grimma.²⁹⁾ Grimm ne spominje ni to, kada je slika došla u Berlin, jedino navodi, da je vraćena g. 1865. u Dubrovnik, t. j. nekoliko mjeseci prije, nego je publicirao Giuseppe Campori, talijanski povjesničar (1821.—1887.), svoju knjigu »Lettere artistiche inedite« (godine 1866.), koja je bila — kako ističe Grimm — od najveće važnosti za njegov atest o »Depoziciji«.

²⁸⁾ Originalan Michelangelov crtež »Depozicije« nalazi se u Britanskom muzeju u Londonu. Crtež u Oxfordu samo je kopija britanskog. (Vidi Grimm o. c. 611 i bilješka L. Goldscheidera na str. 738). Jedna originalna Michelangelova »Depozicija« u ulju, koja se također nalazi u Londonu, po svojoj kompoziciji nema veze s dubrovačkom. Sliku te kompozicije s odnosnim tekstom publicirao je Marangoni M. u knjizi »Saper vedere« Milano 1943. str. 262—264.

²⁹⁾ Niku Fačendu (1811—1863) udatu prvi put za Lukšu Gučetića (Gozze), zatim preudatu za bivšeg austrijskog časnika, poslije konzula Fridrika baruna Lichtenberga (1817—1877) spominju dubrovački povjesnici Bersa (o. c. str. 80, 128) kao »građanku poznatu sa velike ljepote«, te Stojanović (o. c. str. 411) kao »glasovitu« ženu, koju je g. 1856. posjetio čuveni hrv. književnik Ivan Kukuljević. No, kako je Stojanović naziva Marijom, a istodobno spominje, da ju je posjetio čuveni opat Alberto Fortis (+ 1803), to se očito radi o zabuni u imenu. Poznata Dubrovkinja Marija Fačenda (Stojanović o. c. str. 364) živjela je u XVIII. st., a Fačenda — koju je Kukuljević, došav u Dubrovnik, da proučava dbrov. arhive i umjetnine, posjetio (vjerojatno zbog »Depozicije) — mogla bi biti jedino gore spomenuta Nike Fačenda.

Lichtenberg je slao u Berlin profesoru Rudolfu Virchow u naučne svrhe čovječje lubanje a bio je poznat u Dubrovniku i kao posjednik Skočibuhinog zamka u Suđurcu, koga je sedamdesetih godina XIX. stoljeća temeljito restaurirao (Bersa o. c. i Milić V. ibidem). Po smrti Nikinoj Lichtenberg je oženio jednu Nijemicu, koja se po njegovoj smrti vratila u Njemačku (Bersa o. c. 273). Kako je tada likvidirana ostavština Fačenda - Lichtenberg — u čijem se posjedu nekada nalazila »Depozicija« nije nam poznato.

Grob Nike Fačenda vidi se još i danas ispred crkve sv. Đurđa, »Između Tri crkve« na Boninovu, a Fridrika Lichtenberga na vojničkom groblju kraj Gospe od Milosrđa na Lapadu.

Grimm piše o tom događaju ovako:³⁰⁾ »Iz Dubrovnika poslana je u Berlin jedna velika na drvu izrađena slika, koju da je izradio sam Michelangelo. Bila je nijema i slijepa od starosti, no nisu je dirale restauratorske ruke. Tako sam pred sobom ugledao nešto, što mi nikada prije nije došlo pred oči. Na neškodljiv način malo ovlaženo, skoro probuđeno i vraćeno svojoj prvobitnoj svježini, stajalo je preda mnom jedno djelo, po kojemu je svatko, tko pozna Michelangelove radove, morao prepoznati bakrorez, koji je je bio kako piše Vasari — izrađen g. 1154. prema Michelangelovu crtežu darovanom Vittorii Colonna. Preda mnom je sada stajala ta kompozicija u bojama! Da li je istu Michelangelo sam naslikao? Crte kista bile su tako lijepe i veličanstvene, da bi se najvolio s time saglasiti. No zašto onda Vasari ne bi spomenuo ovo Michelangelovo djelo?³¹⁾ Zato se nisam usudio ništa drugo da naslućujem, nego da je sliku naslikao pod nadzorom Michelangelovim Marcelo Venusti.³²⁾ Nažalost tada nije nitko od onih, koji bi imao donijeti odluku, procijenio vrijednost ovog dela, a moji pokušaji, da slika ostane zauvijek u Berlinu, ostali su bezuspješni i djelo je vraćeno opet natrag u Dubrovnik, gdje ga danas više nema.³³⁾ Da je slika ostala samo još nekoliko mjeseci u Berlinu, tada bi pismo, napisano vlastitom rukom Vittorie Colonne (publicirano g. 1866.,³⁴⁾ posvjedočilo,

³⁰⁾ Grimm o. c. str. 611.

Kesterčanek Frano, Jedno Michelangelovo djelo u Dubrovniku. Novo doba. Split 1940. broj od 24/3. o. g.

Ovaj je članak nanovo štampan u »Slobodnoj Dalmaciji« g. 1953. u broju 2666, no u njemu reproducent M. I. proizvoljno navada, da je Vitorija Colonna bila dubrovačka vladika.

³¹⁾ Vasari piše o tomu u svom djelu štampanom g. 1550. ovo: »Michelangelo je nacrtao za Vittoriu Colonna više crteža među njima »Mrtvo tijelo Kristovo u krilu Marijinom« uz njih dva malena, čudovišno lijepa anđela. No iako Vasari ovdje ne spominje, da je Michelangelo izradio za Vitoriju i jednu »Depoziciju« u bojama, to izričito potvrđuje pismo, koje je Vitorija uputila majstoru. Isto je publicirao Giuseppe Campori (»Lettere artistiche inedite«) godine 1866., nekoliko mjeseci iza kako je »Depozicija« vraćena natrag u Dubrovnik.

Citirane Vasarijeve riječi naštampane su u njegovoj knjizi »Vite de piu eccellenti pittori, scultori ed architetti italiani«. U našem radu mi smo se služili njemačkim izdanjem ovog Vasarijevog djela štampanog u Leipzigu g. 1940. u Dieterichovoj nakladi. (O gornjem citatu vidi o. c. str. 481).

³²⁾ Marcello Venusti (+ 1576) učenik Michelangelov slikao je za majstorovih starih dana prema njegovim crtežima i u tom pogledu bio njegov najznačajniji učenik. Poznat je njegov portret Vittorie Colonne prema majstorovom crtežu, za koji se dugo držalo, da potječe iz ruku Michelangelovih, dok nije na njemu otkrivena Venustijeva signatura. Prema majstorovu crtežu naslikao je Venusti i sliku »Isus na Maslinskoj gori«, a prema njegovim uputstvima kopirao u malom njegov »Posljednji sud« (Vidi Grimm o. c. str. 623, 682).

³³⁾ Primjedbu »da se Depozicija danas više ne nalazi u Dubrovniku« umetnuo je Grimm u tekst tek naknadno u jednom od svojih kasnijih izdanja »Života Michelangelovog« i to, kad se nanovo interesirao u Dubrovniku za to djelo, no kada ga ondje nije više našao.

³⁴⁾ Vidi o tom bilješku 33.

da je tu kompoziciju crtao i naslikao sam veliki majstor. To se vidi iz pisma, koje je napisala markiza Colonna Michelangelu. Ništa ne govori protiv toga, da ovo pismo povežemo s gore izloženim. Ona piše:

»Što ste Vi kadri stvoriti prelazi granice mogućnosti, jer natkri-
ljuje najsavršenije. A vi to možete. Omnia sunt possibilia credenti:
treba samo vjerovati i sve je moguće. Čvrsto sam vjerovala, da će
Vam Bog dati nadčovječnu snagu, da naslikate tog Krista. Kad
sam ga prvi put vidjela, nadmašio je sva moja očekivanja. Zatim
ohrabrena čudom, koje gledam, usudila sam se da i poželim ono,
što na tako čudotvoran način vidim ispunjeno, a što je stvoreno
tako savršeno, da je nemoguće željeti nešto savršenije. Još samo
jedno. Oduševljava me, što je anđeo, na desno od Krista, najljepši
od svega na slici. Taj arhandeo Mihajlo, dat će Vam, Michelangelo,
jednom, na sudnji dan, mjesto na desno od Boga-oca. Ne mogu
drugo, nego li da molim Krista, kojeg ste tako savršeno naslikali,
da mi to ispuni, da me smatrate Vašom službenicom, koja Vam
stoji na raspolaganju. — Markiza od Peskare.«

»I upravo ljepota ovog anđela s desne strane Krista, bila je
ona, koja nas je, to znači malo nas, koji smo tada u Berlinu imali
razumijevanja za tu sliku, uvijek i stalno dovodila na pomisao, da
je to djelo mogao stvoriti samo Michelangelo.

Slika prikazuje Mariju, koja sjedi pri dnu križa, dižući prema
nebu poglede i ruke, a u krilu drži među koljenima mrtvo tijelo
njenog sina klonulo na zemlju tako, da su mu ruke položene preko
koljena kao preko štaka. Dva anđela kraj njih s obiju strana podr-
žavaju rukama ispod pazuha Krista, kao da mu žele olakšati polo-
žaj, a Mariji teret. Na križu neobičnog oblika poput velikog latin-
skog slova Y (ypsilon), a kojemu su oba kraka gore spojena prečni-
com tako da grede čine mistični oblik trokuta, koji označuje Troj-
stvo, napisane su — kako se moglo čitati na bakrorezu — Danteove
riječi:

No si vi pensa, quanto sanque costa.
Nittko ne misli, koliko stoji krvi!

Ovaj stih — piše dalje Grimm — bio je Michelangelova tužalj-
ka na sve, kojima je lebdjela pred očima misao, da brutalnom silom
potlače one, koji su tada bili u Italiji slobodni mislioci.

Kako nije Michelangelo dugo izradio »Depoziciju«, koju je obe-
ćao Vittorii ona se pobjerala, da je majstor ne zaboravi i to mu
pismeno saopćila. On joj je odgovorio:

»Gospodo markizo. Budući sam bio u Rimu, nije bilo potrebno,
da mi šaljete poruku po Messer Tommasu, tako da on postane po-
srednikom između Vaše prejasnosti i mene, zato da Vam služim.
Ja bih bio za Vašu prejasnost više učinio nego li za ikoga drugoga
na svijetu, pa bih to i djelom dokazao, da mi nije onemogućio
posao, koji me tišti Nije bilo potrebno, da preko drugog pitate, jer,

iako se činilo, da sam ja zaboravio, šutio sam samo zato, jer sam Vas htio iznenaditi. Sada ste me lišili tog veselja. Ne čini dobro onaj, tko toliku vjernost, tako brzo zaboravlja. Vaše prejasnosti sluga

Michelangelo Buonarroti u Rimu.«

Toliko iz Grimmovog djela.³⁵⁾

*

Atest Balduina Bizzarra, napisan u Dubrovniku četrdesetih godina XIX. stoljeća, bio je nepoznat Hermanu Grimmu iako se s Grimmovim atestatom, koji je štampao u Berlinu g. 1865. u mnogome slaže. Obojica smatraju dubrovačku »Depoziciju« djelom Michelangela Buonarrotija. Bizzarro ipak dopušta — pozivom na knjigu L. Lanzi-ja, da bi to djelo mogao naslikati prema majstorovom crtežu njegov učenik Daniele da Voltera. Grimm je sliku pripisao Michelangelu, jedino ga je šutnja Vasarijeva dovela na slutnju, da je »Depoziciju« možda naslikao pod nadzorom Michelangelovim njegov učenik Marcello Venusti. Kada je, međutim, g. 1866. pronađeno pismo Vittorije Colonne, kojim potvrđuje Michelangelu primitak »Depozicije« slikane u uljanim bojama, učvrstio je Grimm svoj sud, da je dubrovačka »Depozicija« djelo Michelangela Buonarroti.³⁶⁾

³⁵⁾ Grimm o. c. str. 611—612, 615.

³⁶⁾ Poslije smrti Hermana Grimma izdavač njegovog ponovnog izdanja »Život Michelangela« Ludwig Goldscheider napisao je među bilješkama, da je dubrovačka »Depozicija« vjerojatno kopija, koju je izradio Marcello Venusti, i da se sada nalazi u palači Capodimonte u Napulju. Capodimonte, nekadašnji kraljevski dvorac posjeduje danas zbirku kipova i slika, najviše novijih napuljskih umjetnika, ali bez osobite važnosti. Vidi Grimm o. c. str. 738.